

GAP VE EKOLOJİK GERÇEKLER

Prof. Dr. M. Nihat ŞİŞLİ

Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Ankara

Ben GAP faaliyetlerinin, ekoloji açısından bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağım. Canlıların bulunduğu dünya parçası biyosferdir. Biyosfer, ekosistem denilen işlevsel birimlerden oluşur. Ekosistem canlılarla, çevresindeki cansız maddelerin karşılıklı madde alışverişine dayalı olarak işleyen dinamik bir sistemdir.

Ekosistemlerin en belirgin özelliği, madde dolaşımında yapım, yıkım ve kullanmanın belli bir biyolojik dengede olmasıdır. Genel olarak doğal ekosistemlerde ürünün kaldırılması, ekosistemi olumsuz olarak etkilemez, ekosisteme giren madde ile sistemden uzaklaştırılan miktar (hasat) denge halinde bulunur. Ancak insan müdahalesinin olduğu yerlerde giren madde ve çıkan madde miktarında değişimler olur. Müdahalenin büyüklüğü oranında değişmelerin boyutu da artar.

Güneydoğu Anadolu'da kurak iklim hüküm sürmektedir. Örneğin Urfa'da yıllık ortalama yağış 473,1 mm, yıllık ortalama orantılı nem % 48, mayıs ayında % 43, haziran ayında % 30, temmuzda % 27'dir. Yıllık ortalama sıcaklık 18,1°C, ortalama en yüksek sıcaklık 46,5°C'dir.

Barajlar sisteminin tamamlanması ile oluşan büyük su kitlelerinin etkisiyle, kurak iklim koşulundan daha nemli ve mutedil iklim koşuluna doğru bir geçiş olacaktır. 1,7 milyon Ha alanın sulanması geniş alanlarda kuru tarım sisteminden sulu tarıma geçiş demektir. Bu durumda bitki örtüsünde de geniş ölçüde bir değişime kaçınılmazdır.

Ortaya çıkan bu değişimler bir taraftan bazı yabancı türlerin yaşama alanlarını ortadan kaldırırken, mikroklima hayvan ve bitki örtüsündeki değişimler, böceklerden memeli hayvanlara kadar çeşitli türleri tehdit edecektir. Her canlı türünün ekolojik döngüde bir görevi vardır. Yeme ve yenilme ile enerji, belli kuralar dahilinde, besin zincirinin üst basamaklarına iletilirken, ayrıştırıcı organizmaların faaliyetiyle besinsel elementler doğal döngüsüne geri verilir. Bu halkalardan birinin ortadan kalkması sistemi etkiler. Ancak bu etkiler her zaman olumlu yönde değildir.

İnsanoğlunun 11 bin yıl önce Fırat ve Dicle havzasını yerleşim alanı olarak seçmesinde iklimin uygunluğu ve besin teşkil edecek bitki ve hayvanların doğal olarak yörede bulunması önemli rol oynamıştır. Kültürü yapılan türler ilk kez bu bölgede türemiştir. Bir başka deyimle bölge bu türlerin gen merkezidir. İslah çalışmalarında verimli, dayanıklı, çevre koşullarına en uygun çeşitlerin elde edilmesinde bu türlerde bulunan genlere ihtiyaç vardır. Çünkü bu tür ve çeşitler, onbinlerce yıllık bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Çeşitli buğdaygıl, baklagil ve hayvan türleri bu arada sayılabilir.

Bazı türler ekonomik öneme sahip değil gibi görünürlerse de, doğada mutlaka ekosistemin işleyişinde

bir görevi sahiptir. Bazı hayvan türlerinin bölgedeki yayılışı bilinmekle birlikte, bir kısmının mevcudiyetinin anlaşılması yapılacak araştırmalara bağlıdır. Bazı türler dünya bilim âlemi için yenidir. Bu cümleden olmak üzere Karabağ (1957)'in bildirdiğine göre çekirgelerden (*Orthoptera*), *Gampsocleis acutipennis* Sp. n. (Elazığ: Palu), *Phytodrymadusa expugnata* Sp.n. (Erzurum, Elazığ, Maraş), *Phytodrymadusa haccharica* Sp. n. (Hakkari: Beytüşşabap) dünya için yeni türlerdir. Yaşama alanlarının değişmesi halinde bu türlerin yok olması kaçınılmazdır.

Çok sayıda kuş türü Güneydoğu Anadolu'da kuşlukaya yatar, sonra burayı terkeder. Kuş türlerinden bir kısmı yaşama alanlarının daralması, yoğun av baskısı ve pestisit kullanımı nedeniyle yok olma durumu ile karşı karşıyadır. Birkaç örnek vermek gerekirse,

Adı	Bilimsel Adı	Bugünkü Durumu
Kolaynak	<i>Geronia eremita</i>	İzole popülasyonlar halinde, ivedi korunması gerekli.
Alaçahyakuşu	<i>Strix aluco</i>	İvedi korunması gerekli.
Büyük tıy	<i>Otus tarda</i>	İvedi korunması gerekli.
Yılan kurtarı	<i>Circusus gallicus</i>	İvedi korunması gerekli.
Uç keklik	<i>Tetrao galbus caspius</i>	Küçük gruplar halinde, büyük tehlike karşındadır.
Kaşıkıl	<i>Platelia leucorodia</i>	Büyük tehlike karşındadır.
Hüthüt (çavuş)	<i>Lipo epos</i>	Büyük tehlike karşındadır.
Yeşil ağaçkakan	<i>Picus vindex</i>	Büyük tehlike karşındadır.
Gezginci doğan	<i>Falco peregrinus</i>	Büyük tehlike karşındadır.

Memeli hayvanlardan yabancı türlerin bir kısmı kürk ve eti için avlanma, bir kısmı yaşama alanlarının yok olması ile birçok yörede görünmez olup, bir kısmı ancak koruma alanlarında varlığını koruyabilmektedir. Örneğin,

Adı	Bilimsel Adı	Bugünkü Durumu
Ceylan	<i>Cervella sulgatturose</i>	Azalmıştır. Üretim alanı tesis edilmiştir.
Karaca	<i>Capreolus capreolus</i>	Çok azalmış, bazı alanlarda yok olmuştur.
Sintar	<i>Hyaena hyaena</i>	Sayısı çok azalmıştır.
Paris	<i>Panthera panthera tulliana</i>	Bölgede yok olmuştur.
Yaban keşisi	<i>Canis erpictus erpictus</i>	Varlığını koruması için birlikte birçok yemle yok olmuştur.

Tarımsal faaliyetin sulu ve yoğun tarım şekline dönüşmesi, bölgeye daha fazla pestisit ve kimyasal gübre girmesi demektir.

Pestisitlerin özellikle yaygın şekilde kullanılması, hedef olanların zarar görmesi veya ortadan kalkması demektir. Bu kullanımın getirdiği sonuçlardan biri dirençli türlerin oluşması, diğeri birikim ve teratojenik etkilerdir. Bu konuda bölümümüzde çalışmalar yapılmıştır.

Ekonomik kalkınma ile doğanın korunması arasında bir çelişki yoktur. Doğadaki biyolojik çeşitliliği oluşturan tüm tür ve çeşitlerin bir bütün olarak düşünlmesi ve korunması gerekir. Bu amaçla öncelikle bölgedeki tür çeşitliliğinin tespit edilmesi, bunun yanında uzun vadede popülasyonlarda meydana gelecek değişmelerin araştırılması gerekir. Çalışmaların sürekli olması halinde çevrede meydana gelen değişmelerin popülasyonları hangi boyutlarda etkilemekte olduğunu gösterecek, koruma ve üretme alanlarının korunmasına, biyogenetik rezervlerin kurulmasına olanak verecektir.